

ЛАЗАР ЂЕЛАП

„Имао сам радост стварања и ту сам, према својим силама и способностима, настојао на сваком послу да [нешто] остварим; волео сам људе и чинило ми је задовољство ако сам могао коме, било у чему, [да] помогнем; сретао сам се у животу са лошим људима, али налазио и такве племените душе због којих је вредно да сунце сија, а у току свог дугог живота, у коме нисам имао много среће, имао сам увек добре пријатеље: Србе, Хрвате, Немце и Јевреје. Ето, то Вам је укратко моја биографија“.

Лазар Ђелап

Ђелап је написао те редове само пола године пре своје смрти. Заиста нема лепше и узвишеније радости од радости стварања. Иако је баш у последњим два деценијама свога живота имао неколико тешких удара, Ђелап их је, радећи и стварајући до последњега даха, лакше поднео. „Немам нарочито мишљење о својим способностима, али ипак, без лажне скромности, могу да кажем да је мој долазак на некакав посао значајно напредак...“ Колико искрености и истинске самосвести у овим речима. Није стигао до високог степена просветне каријере, али је његов живот и рад далеко часнији и важнији од многих његових познаника и савременика који су помоћу политике дошли до високих положаја.

Рођен 1887. године у Лазама, у Срему, у дому родитеља своје матере, свештеничке кћери, најмлађи од четири сина професора Симеона Ђелапа, родом из Мирковаца, код Винковаца, Ђелап је наследио од родитеља бистар ум, жив темпераменат, радан и виспрен дух. Био је поносан што су му родитељи и преци били из Војне Границе — граничари.

Оставши рано без оца, Ђелап је свршио класичну гимназију у Загребу, где је стекао солидно знање латинског језика, а исто тако и филозофски факултет, историјско-географску групу, на којој му је био професор Фердо Шишић. На томе факултету је стекао ширину погледа и осетио дубину збивања у животу човечанства. Проучавајући историју он је просто про-

живљавао многе догађаје и епохе. „Читајући Историју старог века од Едуарда Мајера, ја сам се научио историјски мислити“, често је говорио пред пријатељима. Шишић га је подстицао да се ода науци, особито после једног семинарског рада о Трогиру, али се Ђелап због тешких материјалних прилика удове мајке, пензионерке, није могао одати науци, већ је после студија ступио у просветну струку и 1909. године почео своју каријеру у Државној реалној гимназији у Земуну. Ту, пред слободарским Београдом, престоницом демократско-слободарске Србије, где је дубоко осећао флукутирање слободољубивог духа југословенског Пијемонта, остаје до лета 1913.

Преко лета 1913. године путовао је по Аустро-Угарској и Немачкој, видео дивне пределе и градове, разгледао чувене музеје и библиотеке, ширио своје видике и богатио своје знање. Ту му је много помогло темељно познавање немачког језика, на коме је налазио богату научну литературу.

У Земуну је с одушевљењем пратио сјајне успехе српске војске у балканским ратовима (1912 и 1913) и у њима гледао лепшу будућност не само Србије него и свих Југословена. То није измакло будној пажњи аустро-угарских властодржаца па је са границе удаљен дубоко у унутрашњост земље — премештен у Државну реалну гимназију у Бјеловару, где је 1917. основао породицу, а 1918. дочекао ослобођење и уједињење, вековни сан наших најбољих великана.

Ђелап се с особитим интересом бавио питањем постанка и организације државе и функционисањем њених органа. Из тога је изникао његов превод Опенхајмовог дела *О држави*, који је штампан 1920. године у Загребу. То знање је увек примењивао на својим историјским и географским часовима у школи.

Уочен као спреман и вредан, енергичан и савестан професор, као одличан познавалац просветне проблематике и школског живота, Ђелап је 1926. године постављен за директора Државне реалне гимназије у Славонском Броду, где се његов претходник није прославио својим моралним животом. Ту је Ђелап остао до 1939. године и довео поверени му завод до завидне висине. Као директор, Ђелап се строго руководио интересима своје школе и будно пазио, посећујући предавања професора, на солидно извођење наставе, на ревносно учење и примерно владање ученика. Сиромашне и вредне ученике је слао на море, на једномесечни опоравак, кадгод је успео да нађе средства у ту сврху. — Пред млађим професорима и суплентима географије и историје држао је у разним разредима „угледна“ предавања да би их на примерима увео у што бољи и узорнији наставнички рад. Истовремено је настојао да се сви кабинети — физички и хемијски, природословни и географско-историјски, — снабдевају потребним материјалима за експерименте и очигледну наставу. — Из Брода је Ђелап привремено премештен, после Мачек-Цветковићевог споразума, за директора гимназије у Карловцима, а након неколико месеци за директора Женске учитељске школе у Новом Саду.

После напада Хитлерове Немачке на Југославију, Ђелап је био принуђен да се што пре склони у Београд, а за њим убрзо и његова породица, где је добио пензију и провео, живећи оскудно под немачком окупацијом, све остало време до ослобођења. По ослобођењу је реактивиран и радио је у Државној архиви у Београду.

Земун је 1940. припојен Београду. По наређењу председника Општине града Београда од 21. августа 1940. године пренесена је и сва архива бивше Општине града Земун у Београд и предата Библиотеци и Музеју града Београда на чување. Како је та стара архива, која обухвата време од 1739 (1749) до 1900 (1920), врло важна и за историју Београда и Србије, она је била „смештена у две магацинске просторије на непомичне полице“..., а 1944. године, за време енглеског бомбардовања, склоњена у трезоре Народне банке, одакле је после

ослобођења враћена на своје раније место, али у потпуно расутом стању.

Већ септембра 1945. године затражило је Просветно одељење ИОНО-а града Београда од Министарства просвете Србије да из Државне архиве упути једног професора историје у Библиотеку да среди ту архиву. Како је за тај посао био, по општем мишљењу управе Државне архиве, најподеснији Ј. Ђелап, јер је одлично знао немачки језик и рукописну готицу, којим су језиком и писмом писана акта те архиве, затим аустро-угарску државну организацију и администрацију, он је послан априла 1946. године у Библиотеку, односно у „Градски архив“, који је 1947. године добио свој буџет и постао самостална установа а Ђелап његов први директор. Иако већ у 59 години живота, када многи одлазе у пензију, Ђелап се с пуно жара и с младићском енергијом сав бацио на поверени му посао. Знајући врло добро да услед свеопште обнове од непријатеља опљачкане и разорене земље није било ни најнужнијих финансијских средстава за постављање потребних службеника, Ђелап је привлачио своје пензионисане познанике и пријатеље у новостворени Архив на добровољан рад и тиме убрзао сређивање архиве некадашњег Земунског магистрата, првог, најстаријег и једног од највећих и најважнијих архивских фондова данашњег Историјског архива Београда.

Пошто је упорним настојањима, вештим и смишљеним образлагањима успео да добије од меродавних градских фактора, поред три постојеће, још и шест нових просторија, јер је Архив постао и Архивски центар за град Београд и околину, Ђелап је јула 1947. године издејствовао постављење једног архивисте, а априла 1948. године још једног искусног професора-активисте и тиме стекао и крила за рад ширих размера: евидентиране су архиве укинutih установа и ликвидираних предузећа, а архивалије важнијих архива су преузете, међу њима и архива Општине града Београда, и њима су брзо испуњене све расположиве просторије. Иако директор и старији човек, Ђелап је паралелно са својим службеницима радио на проналажењу и пописивању архива, пео се на таване и излагао опасностима, — није се штедео.

Као руководиоца и организатора новог Архива, Ђелап је стално и неуморно радио, и лично уводио све нове службенике у рад, а кад су се с развојем прилика почели организовати архивистички течајеви, он их је слао на њих. Тако је стручно уздизао и проширивао малобројни кадар гледајући оптимистички у велику будућност града

Београда и сагледавајући значај његовог Историјског архива. Након извршеног сређивања мањих и старијих фондова, Ђелап је пришао са хонорарним и редовним службеницима на обраду тих сређених фондова, јер није било просторија за пријем многих евидентираних архива, које су се налазиле по целом граду. Сам је почео да ради регеста из списка архиве Земунског магистрата, а остали су радили регеста из аката београдских еснафа и других фондова, сумарне инвентаре и тд., да најзад и неки од њих приђу изради регеста.

Тим радовима је омогућено научно истраживање и ради тога је објављено отварање читаонице Архива научницима и другим истраживачима. Архив је, дакле, за врло кратко време одлично постављен и усмерен на још бољи развој, а тиме постао узор за новостворене градске архиве на територији Србије. Често су га посећивали не само директори него и службеници нових архивских установа.

Нагли развој и подизање целокупне земље, па и главног града, ишли су на руку и Архиву града Београда, те с једне стране то, а с друге стално заузимање директора допринели су да је 1954. год. Архиву додељена зграда старе Класне лутрије за смештај његових архивских фондова. Тада Ђелаповој радости није било краја. Концем марта те године Ђелап је са 45 година државне службе отишао у пензију, а новоме директору предао добро организовани Архив с пространим зградом, са шест обрађених, још више сређених и неколико десетина несређених архивских фондова, с малобројним али врло добрим стручним кадром. Није му било суђено да ни месец дана директорује у новој згради.

Ђелап је и као пензионер наставио рад, заједно с осталим хонорарним службеницима, на регестима из немачких списка Земунског магистрата, а у слободном времену се бавио архивистичким питањима: писао чланке из архивистике, читао немачке архивистичке часописе и давао приказе како о њима тако и о штампаним аустријским инвентарима. Приказивао је и публикације грађе код нас и оштро критиковао све оно што није било на висини научне обраде. Бавио се и преводом: превео је теоретски део Бренекеовог уџбеника за архивистику (за унутрашњу употребу код нас), предавао архивистику и историју архивских установа, по Бренекеу, на течајевима за архивске помоћнике, испитивао архивисте на државним испитима из архивистике, одлазио на архивистичке конгресе, одржавао живе контакте с истакнутим архивистима и директорима архивских установа, сара-

ђивао на првој и другој књизи *Грађе из земунских архива за историју првог српског устанка* у издању Историјског архива Београда. Био је ревностан сарадник многих архивских часописа, највише „Архивиста“.

Паралелно с проучавањем теоретских архивистичких питања и писања о њима, Ђелап се с уживањем бавио и истраживачким и научним историјским радом, тим више што је стално читао оригиналне списе богате архиве бившег Земунског магистрата и наилазио на врло интересантне непознате чињенице које су бацале светло на многа питања како из историје Војводине и Војне границе, тако исто и на питања из историје Београда и Србије 18. и 19. века. Кад се, пак, преселио 1960. године из Београда у Загреб, и онде се, као хонорарни службеник Историјског архива Београда, бацио на истраживање грађе за историју Београда, Србије и Војводине 18. и 19. века, њему се пружала врло згодна прилика да чита и списе не само Славонске генералне команде (од почетка 18. века), него и Земунске војне команде, Трупне бригаде и других фондова. Иако је већ био зашао у 73. годину живота, премда је патио од астме, он је с невероватном вољом и истрајношћу радио више него многи млађи истраживачи. Према томе није чудо што је постао сарадник многих часописа, зборника и алманаха, као: *Архивиста* (А., Београд), *Архивског алманаха* (АА., Београд), *Архивског вјесника* (АВ., Загреб), *Архива Срема* (Ас, С. Митровица), *Весника војног музеја* (ВВМ, Београд), *Гласника Историјског архива Београда* (ГИА, Београд), *Гласника Српске патријаршије* (ГСП, Београд), *Годишњака Музеја града Београда* (ГМБ, Београд), *Годишњака пријатеља прошлости Славоније* (ГПС, Винковци), *Годишњака Друштва историчара Босне и Херцеговине* (ГДБХ, Сарајево), *Етнографског зборника* (ЕЗ, Београд), *Задружног архива* (ЗА, Нови Сад), *Зборника Матице српске* (ЗМС II, Н. Сад), *Поштанско-телеграфско-телефонског архива* (ПТТ, Београд), *Рада војвођанских музеја* (РВМ, Н. Сад), *Јеврејског алманаха* (ЈА, Београд), *Споменика Српске академије наука* (Сп. САНУ) и других.

Ђелап је од своје 67. до 81. године живота, односно од 1954. до 1967. године, написао на основу архивске грађе око педесет радова. *Прво је почео да сарађује у Годишњаку Музеја града Београда и остаје његов сарадник до своје смрти*. Највећи су му уопште ови радови: *Земунски војни комунитет*, изашао у издању Српске академије наука и уметности (Споменик СХVII, Одељење друштвених наука, Нова серија

19); *Петроварадинска граничарска регимента; Шајкашки батаљон; Земун у Српском покрету 1848/49.*, посебно издање Матице српске, Н. Сад 1960. Други је у рукопису, у САНУ, трећи такође у рукопису у МС, Н. Сад. Ђелап је доживео да му је највиша научна установа у СР Србији штампала један од највећих радова; то му је било највеће признање и одликовање.

Остали, углавном мањи радови, могу се сврстати у ове теме:

Војна граница: Држање Срба граничара за време руско-турског рата (1768—1774; ЗМС II, бр. 12); Око укидања фрајкора 1790 (РВМ, бр. 9); Аустријски војни извештаји о организацији српске милиције 1821—1871 (ВВМ, X); Пољопривреда у Славонско-сремској Војној граници у XVIII и XI столећу (АВ, 1964); Бродска граничарска регимента (ГПС, IV); Градишка граничарска регимента (); Прилог грађи за историју еснафа у Земуну у XVIII ст. (ГМБ, V); Оснивање православних парохија у Винковцима и Славонском Броду (ГСП, 1946); Један велеиздајнички процес против Срба 1863. године у Горњој Крајини (АВ, 1963); Српска школа у Земуну у XVIII столећу (ГМБ, II); Српске школе на територији Славонско-сремске војне границе (А., 1964, св. 1—2).

Колонизација Војводине: Насељавање запорошких козака у данашњој Војводини у XVIII столећу (ЗМС бр. 24); Насељавање Срба из Млетачке Далмације и Босне у Војводини 1773—1783 (АС.); Постанак Францестала (Сугјеске) као ратарског насеља у Земуну (ЗА., бр. 7); Прилог проучавању колонизације Војводине крајем XVIII столећа (ЗМС II, бр. 29); Колонизација Немаца у данашњој Војводини 1790—1792 (ЗМС II, бр. 32); Насељавање Србијанаца у Војводини 1790—1792 (); Насељавање Шајкашког батаљона у XVIII столећу (ГМС бр.); Насељавање граничара Горње крајине у Војводини у првој половини XIX столећа; Становништво Војводине (Етногр. институт).

О Војводини и Србији: О политичкој припадности Срема у 1848/49. (Зборник Загребачке класичне гимназије, 1957); Организација и особље народне управе Српске Војводине (ЗМС, II бр. 17); Два документа о забрани српске штампе у Војводини (ГИА, св. 2. 1961); Српска штампа у Војво-

дини за време Баховог апсолутизма 1851—1860 (ЗМС, II бр. 23); Земунски општински одбор против Мађарског заступства у Загребу 1870 (ЗМС/II бр. 23); Једна земунска тужба против Кн. Милоша из 1848. године (ЗМС, II бр. 17); Одроз државног удара Луја Наполеона Бонапарте на политичке прилике у Српској Војводини (ЗМС, II бр. 25); Революционарна делатност војвођанских Срба за време омладинског покрета у светлу аустријских докумената (ЗМС, II бр. 28); Спор око градње српских лађа у време Кн. Милоша () Аустријско-српски спор око посуда савских острва за време Кн. Милоша (РВМ, бр. 9); Око оснивања аустријског и енглеског конзулата у Београду (ГМБ, VII); Два извештаја војне команде у Земуну Славонској генералној команди о Кн. Милошу (АА, бр. 4); Из земунског боравка Вука Караџића; Вук Ст. Караџић у архивским фондovima Државног архива у Загребу (); У што је употребљена имовина коју су српске старешине 1813. пренеле собом у Срем (ГИА, бр. 3); Поштанске линије у Србији 1847 (ПТТА, бр. 7, 1961); Неуспело насељавање босанских избеглица у Србији у доба Кн. Милоша (ГДБХ, IX, 1961); Суделовање Београђана код преношења тела Бранка Радичевића у Срем. Карловце; Поступак с аустријским поданицима у Србији за време Кн. Милоша и уставобранитеља; Једна побуна у турском Београду 1755 (ГМБ, IV); Емигрирање београдских становника у Земун после поновних прелазака Београда под турску власт у XVIII и XIX столећу (ГМБ, IV); Извештаји команданата Трупне бригаде у Земуну о политичким збивањима у Београду и Србији за време Кн. Милоша (ГМБ, IX—X); Јевреји у Земуну у XVIII и XIX столећу (Ј.А.); Пријава против тобожњег ритуалног уморства Јевреја у Београду (Ј.А.). Овим нисмо довели све написе Ђелапових радова.

Ђелап се у овим мањим радовима није много удаљавао од оригиналних докумената, јер је био уверен да су саме њихове чињенице најбоља илустрација догађаја о којима говоре. Због тога они могу послужити и као поуздан изворни материјал.

Ђелап је радио до последњег даха, а преминуо је 17. X 1967. у Загребу и сахрањен у гроб своје добре мајке на Мирогоју.

Танасије Ж. ИЛИЋ